

РОЛЬ МІЖЛІТЕРАТУРНОЇ РЕЦЕПЦІЇ У КУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОЗІ УКРАЇНИ І США У XX СТОЛІТТІ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ КАРЛА СЕНДБЕРГА)

Міжнародні контакти у галузі культури протягом XX і початку XXI століття стали інтенсивними, різнобічними і глибшими. У літературознавчих колах досить часто вирують дискусії щодо діалогу між різними літературами, оскільки саме цей вид мистецтва є найкращим посередником у культурних зв'язках народів.

Україна як держава, як культурний феномен не може бути осторонь від світових культурно-інформаційних процесів. А, отже, взаємопроникнення, взаєморозуміння літератур – постійний предмет осмислення. Упродовж багатьох десятиліть наші читачі через штучне відмежування української літератури від європейського і американського контекстів не мали змоги повноцінно ознайомитися з творчістю окремих митців світового значення. Література нашого народу збагачувалася лише тими інтерпретаціями, які допускала тодішня цензура. Сфера україномовних перекладів була досить звуженою, і більшість творів, зокрема письменників США, перекладалися російською. Така ситуація спричинила той факт, що в українському літературознавстві інформація щодо критичної рецепції творчості американських письменників подавалася дуже збіднено, а літературна скарбниця України не поповнювалася перекладами творів навіть досить відомих митців США.

Говорячи про українсько-американський літературний діалог, варто відзначити, що багато українських літературознавців неодноразово зверталися до вивчення літератури Сполучених Штатів Америки. Грунтовні статті Д.Затонського, Т.Денисової, К.Шахової, Р.Зорівчак, Р.Доценка, Ю.Лідського та інших фахівців простежують здобутки американської літератури, динаміку літературознавчого процесу.

Але новітні дослідження діалоговості культури дозволяють по-новому акцентувати літературні взаємини українців і літераторів США на рівні не тільки культури в цілому, а й щодо окремих персоналій. Увіразнює цю проблему саме рецептивний підхід до літературних контактів і постаті письменників, які є об'єктом нашого розгляду (К. Сендберг, І. Кулик, Г. Черінь), і зокрема метою статті – простеження динаміки міжлітературної рецепції поетичної творчості Карла Сендберга в Україні. Справа в тому, що тривалий час поезія цього американського поета проникала в український літературний процес виключно в російськомовних перекладах, оскільки Івана Кулика як українського перекладача та інтерпретатора, який ще у 20-30-х роках XX століття, по суті, першим представив Карла Сендберга вагомо по-українськи, було репресовано, а його творчість вилучено з читацького обігу. Його український Карл Сендберг був невідомий навіть фахівцям.

По-друге, Ганна Черінь (Галина Паньків), що мешкала в США і давно захоплювалася поезіями К.Сендберга і багато перекладала з їх, трактувалася в колишній УРСР як націоналістка, тому також залишалася невідомою українським читачам.

По-третє, добір поезій К.Сендберга в 30-40-х роках на теренах СРСР був тенденційним (однобічним), а літературно-критична інтерпретація текстів американського співця здійснювалася з соціологічних позицій, відповідно до вимог соцреалізму, то це також спотворювало рецепцію його творчості і світогляду.

Названі (тепер відомі) фактори звужували діалогову ситуацію, яка об'єктивно складалася з приводу творчості К.Сендберга в українському геополітичному просторі. Уникати таких соціально-політичних та естетично-літературних причин, що зумовлювали конситуацію літературної рецепції творчості і постаті К.Сендберга, не могли ні пропагандисти, ні дослідники періоду колишнього СРСР і на пострадянському просторі. Тільки зі

змінною культурно-історичного контексту на східнослов'янських теренах, із переміною літературознавчих парадигм в незалежній Україні поступово складалися сприятливі умови для реінтерпретації творчості одного з послідовників Волта Вітмена – поета-барда Карла Сендберга, який і сам, зрештою, позбувався своїх ідеологічних ілюзій та деяких естетичних уподобань.

Діалоговість поезій К.Сендберга формувалася у контексті культури США і виявлялася вже у перших його збірках, оскільки його творчість формувалася в орієнтації на різні стилеві течії американської поезії ХХ століття. У той час реалістична традиція витісняла з літературного процесу Великобританії і США романтичні парадигми, а поруч з практикою В.Вітмена утверджувалася поетика імажизму, то і молодий Сендберг шукав своє стильове самовизначення на перетині таких конфронтуючих спрямувань. Крім В.Вітмена, К.Сендберг тоді відчував присутність в літературі і Е.Робінсона, і Р.Фроста, і Е.Мастерса, і В.Ліндсея. Але вже навчаючись в коледжі, коли зросла його начитаність, під впливом професора-поета Ф.Райта він збагнув своє творче покликання. Пізніше Пенелопа Нівен по-своєму акцентувала націленість Карла Сендберга-поета – ці зародки діалоговості – на активне спілкування з читачами і публікою [1, с.70].

Таку природу обдарування поета постійно фіксували його рецензенти – літературні критики та історики літератури США, схвалюючи збірки Сендберга чи полемізуючи з приводу його публікацій. Палких прихильників і гострих опонентів йому ніколи не бракувало – саме це переконливо засвідчує простежена динаміка літературної рецепції К.Сендберга в США за життя і після смерті письменника. Амплітуду діалогу зацікавлених реципієнтів постаттю, діяльністю і спадщиною Сендберга на його батьківщині можна окреслити авторитетами Теодора Драйзера і Рональда Рейгана. При найгостріших оцінках тих чи інших американських критиків Сендберга в діалозі про нього, про його місце і роль у літературі США маємо домінуючі для цієї країни концепти: „послідовник В.Вітмена”, „реформатор американської поезії”, „перший поет Америки ХХ століття”, „патріарх американської поезії”.

Роль літературної рецепції поезії К.Сендберга в США, як і оригінальної творчості цього літератора зростає завдяки російській культурі, яка однією з перших сприяла міжнародному її розголосу і в такий спосіб розширювала діалогічну динаміку міжлітературної рецепції. Для цього було кілька причин. Російська культура завдяки В.Маяковському, який особисто зустрічався з К.Сендбергом 1925 року, не тільки популяризувала його як симпатика робітничого руху і соціалізму, а й, орієнтуючись на оцінки американської критики, полемізувала з нею: вела з нею скритий діалог. Використавши авторитет В.Маяковського, якому імпонувала не тільки ідеологічна, а й версифікаторська суголосність американського поета, вона відразу почала ще у 30-х роках перекладати та інтерпретувати його творчість (М.Мендельсон, І.Кашкін, А.Ібрагімов) в парадигмі „пролетарської культури”. У зв'язку з репресіями Івана Кулика перехопила його ініціативу і цілковито почала здійснювати посередницьку функцію в діалозі з приводу творів К.Сендберга і в 30-х, і в 40-х, і в 50-х роках ХХ століття аж до періоду „хрущовської відлиги”. Позитивне значення цієї функції зростало ще й тому, що К.Сендберг безпосередньо звертався до Д.Шостаковича і згодом приїжджав до Москви, зустрічався з письменниками, і залишив прихильним відгук про тодішній СРСР. Після смерті американського письменника російські американісти (А.М.Зверев та ін.) ініціювали та спрямовували дослідження різножанрової спадщини К.Сендберга (Н. Журулі, О.Кириченко, А.Мартинова, О.Миронова, В.Шпак) на теренах усього СРСР.

Простежуючи динаміку сприймання творчості Карла Сендберга у форматі міжлітературної рецепції за всіма параметрами цього концепту („міжлітератур-на рецепція”), варто відзначити, що в українському історико-літературному процесі, який фіксувався в наукових і популярних виданнях мало що було відомим факти з життя і творчості американського поета. І тільки пожвавлення літературних контактів після створення Міжнародної асоціації українців (МАУ) і проведення першого її Конгресу в Києві (1990 рік) почали появлятися нові і разом з тим по-новому сприйматися, інтерпретуватися давні, маловідомі факти. Ці факти як літературні явища набирали значення в контексті тих соціально-естетичних змін, які

тоді відбувалися. Йшлося про нову якість літературних контактів, що суттєво видозмінювали категорію „літературного життя”, плани навчально-наукової діяльності. У цьому зв'язку для нас важливим став той факт, що в Україну серед інших літераторів діаспори приїхала із США Ганна Черінь і привезла рукописи перекладених нею поезій Карла Сендберга. Згодом вийшла друком двомовна добірка віршів американського поета у перекладі Ганни Черінь під назвою „Карл Сендберг. Поезії” (2002 р.) Згаданий факт став початком радикального переосмислення усталеного тоді розуміння літературних контактів.

Разом з тим варто звернути увагу на віхи процесу входження творчості Карла Сендберга в український літературний простір. По-перше, згадки про К.Сендберга в будь-якій формі в російському літературознавстві не містять інформації ні про Івана Кулика, ні про інших україномовних перекладачів чи американістів.

По-друге, з реабілітацією І.Кулика в УРСР почали з'являтися ідеологічно дозовані добірки його творів, відзначалася роль в культурних взаєминах укладеної ним 1928 року „Антології американської поезії”, але про збірку „Дим і криця” з докладною передмовою І.Кулика як перекладача інформації не було [2], хоча прізвище „Карла Сендберга” поряд з В.Вітменом називалося.

По-третє, коли 1966 року Віталій Коротич помістив у „Всесвіті” (№8) з власними перекладами ряд поезій К.Сендберга („Чикаго”, „Щастя”, „Туман”, „Прерії”, „Дим і криця”, „Потроєння”, „Рудоволоса ресторанный касирка”, „Прибій”, „Доброго ранку, Америко!”, „Малі хатки”, „Можливо”, „Мале дівча”, „Червоне та біле”, „Елджелд”), високо оцінивши „мудрі і прості” філософські мініатюри „великого майстра”, він також бібліографічно не конкретизував заслуг Кулика-перекладача, обійшовшись стислим натяком і порадою новим читачам. У цьому зв'язку він зазначив: „Від часу, коли було видано українською мовою поезії Сендберга в перекладах Івана Кулика, минуло вже тридцять п'ять років. Гадаю, що нове знайомство з творчістю патріарха американських поетів буде корисним нашому читачеві” [3, с.58]. До цієї поради прислухалися тільки Л.Герасимчук і П.Марусик, що було занадто малим стимулом для розширення і поглиблення українсько-американського діалогу з приводу постаті К.Сендберга. Навіть академічна стаття у третьому томі видання „Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті” (1988 рік) не змогла скористатися нагодою підкреслити роль І.Кулика, щоб показати „як звучить голос поета-демократа Карла Сендберга” [4, с. 363] в українському дискурсі, хоча писала: „Неважко пересвідчитись, що багато сучасних поетів-перекладачів частково або навіть повністю поділяють погляди І.Кулика, обґрунтовані ще понад п'ятдесят років тому” [4, с. 363]. Автори справедливо закінчували статтю слухним натяком: „Живі контакти і діалоги, різка активізація наукового спілкування неодмінно виявиться плідною у справі взаємної рецепції української і американської літератур” [4, с. 366]. Отже, сподівання на краще граматично виявлялося в майбутньому часі. Це був 1988 рік. А між тим за межами СРСР і УРСР „взаємна рецепція”, тобто міжлітературна рецепція вже тоді текстуально здійснювалася за активної участі українських емігрантів навіть протилежних естетичних і політичних орієнтацій.

Зокрема, з 1954 року Г.Черінь почала перекладати деякі мініатюри К.Сендберга („Марш цвіркунів”, „Літня трава”, „Нічна капуста”), продовжувала перекладацьку діяльність 1975 року („Кошик”), 1995 року („Ненависть”), різко активізувавши її з 2000 року („Скрині і мішки”, „Пояснення любови”, „Кат у себе вдома”, „Смерть забирає гордих людей”, „Чи Бог теж самотній?”, „Щастя”). Невідомо достеменно, чи Г.Черінь знала переклади І.Кулика, В.Коротича та Л. Герасимчука, але з вищезгаданого переліку переконаємось, що поетеса не обмежувалася чикагзьким циклом творів американського урбаніста, а змістила увагу на ті поезії, які вкладаються в поетику імажизму та імпресіонізму, як говорили давні критики США. До того ж вражає факт збігу літературних смаків В.Коротича-перекладача (1966) і Г.Черінь (кінця ХХ століття). Це засвідчують україномовні версії віршів К.Сендберга – „Чикаго”, „Щастя”, „Туман”, „Доброго ранку, Америко!”, „Приснилось” (у Г.Черінь) і „Навіяні сном” (у В.Коротича).

У такий спосіб замикається літературний діалог текстів через роки і віддалі, якщо за вимірами міжлітературної рецепції в структурі культури зіставляє їх сучасний реципієнт. Отже, діалоговість культури урухомлює статичні компоненти літературних контактів.

Поширення у культурному просторі України парадигми діалоговості культури за М.Бахтіним [5], повернення в Україну праць колишніх емігрантів – все це прискорювало та активізувало українсько-американський діалог, у ситуації якого тексти Карла Сендберга сприймаються і функціонують, позбуваючись засоціологізованих деформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Niven P. Carl Sandburg. A biography. New York: Macmillan, 1991. – 706p.
2. Кухалашвілі В. К., Кабкова О. В. Україна і США: Літературні контакти // Українська література у загальнослов'янському і світовому літературному контексті. В 5-ти томах. – т. 3. – К.: Наукова думка, 1988. – 486 с.
3. Кулик І. Вірші та поеми. Вибране. – К.: Радянський письменник, 1967. –152с.
4. Коротич В. Карл Сендберг – співець американського народу // Всесвіт. – 1966. – №8. – С.59-63.
5. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424с.